

Orientalism/Occidentalism

Cât de mare este neînțelegerea dintre culturi?

Dragoș DRAGOMAN

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
 “Lucian Blaga” University of Sibiu
 Personal e-mail: dragos.dragoman@ulbsibiu.ro

Orientalism/Occidentalism. How big is the misunderstanding between cultures?

By analyzing the discursive mechanism put in place by both Orientalism and Occidentalism, the article intends to shed light not only on the deeply rooted misunderstandings occurring in the definition of Eastern and Western societies, but on the general conditions that favor such radical orientations as Orientalism and Occidentalism. Focusing on the latter phenomenon, the article analyzes the difficulties faced by Westerners in accepting the well founding of a genuine critique, avoiding to confront with critique by retrenching behind a pure counter-offensive attitude. The critique proposed here is that of free market mechanisms that distort the production, dissemination and evaluation of cultural items. The particular issue of cultural values is taken here for a telling example of the massive transformations which have taken place in Western societies in the last decades.

Keywords: Orientalism, Occidentalism, Islam, marketization, cultural values.

Nimic nu exprimă mai bine gradul de neînțelegere dintre culturi, dintre islam și lumea modernă occidentală în speță, decât argumentele furnizate de fiecare parte în acuzarea celorlalți, mai puțin în propria apărare. Ordonate sub forma coerentă a unui discurs, adeseori defăimător, argumentele se grupează sub umbrela unui nou „ism”, ceea ce denotă voința unei perspective asupra fenomenelor, asupra lumii. Orientalismul, ca și pandantul său, occidentalismul, sunt în fapt demonstrații despre erorile de percepție și de judecată, dar și despre un anumit grad de rea-voință de care ceilalți dau dovadă atunci când ne judecă. Altfel spus, ambele variante sunt pledoarii despre lipsa de înțelegere a celorlalți. Chiar sub forma unor exagerări, studierea orientalismului și a occidentalismului se dovedește util în evaluarea distanței ce separă culturile și a efortului ce rămâne de făcut (dacă poate fi făcut) pentru o apropiere culturală rezonabilă.

Dacă Guénon credea încă în posibilitatea

René Guénon
 La crise
 du monde
 moderne

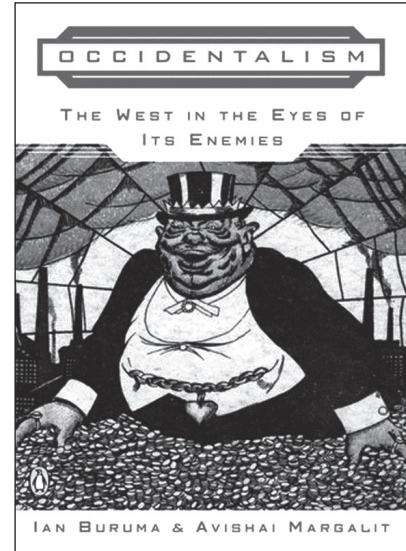

folioessais

revigorării spiritualității occidentale prin conectarea unei elite occidentale conștiente la adevărul universal sub influența secundară a societăților tradiționale orientale,¹ păstrătoare a tezaurului de înțelepciune universală autentică, argumentele occidentalștilor pun serios sub semnul întrebării o astfel de posibilitate. Deși uneori identifică sursa percepției greșite pe care ceilalți o au, justificarea completă a felului propriu de a fi împiedică orice schimbare autentică. Pentru că totul este occidentalism, anume o ură împotriva Occidentului,² nu avem nimic serios de schimbat. Culturile și valorile lor sunt incompatibile, nu putem face decât să elucidăm mecanismele urii celorlalți față de noi și nimic mai mult. Lumea occidentală fiind ceea ce este, nimic nu poate fi făcut pentru a ne schimba, căci prin asta nu am mai fi noi înșine.

Occidentalismul, așa cum este el prezentat ca o tendință evidentă a extremiștilor orientali, fie ei japonezi, chinezi, indieni sau arabi, este un război împotriva Occidentului și a tot ce ține intim de el. Occidentalismul este un atac furibund la felul de a fi și a gândi occidental, la orașul, comerțul și gândirea occidentală. De fapt, occidentalismul nu ar fi decât o caricatură detestabilă a modernității occidentale, o critică la adresa transformărilor Europei occidentale de după Evul mediu, la acumulările produse succesiv de Renaștere, de Reforma religioasă și de dezvoltarea științelor naturale.³ A accepta o astfel de critică ar însemna să minimalizăm ceea ce a fost (sau poate mai este), în ochii noștri, mecanismul gloriei europene, dominația globală bazată pe științele naturii, urbanizare masivă, industrie, comerț și tehnici eficiente de colonizare și război.⁴ Dar ar fi în mod special o critică a dispariției spiritualității occidentale prin separarea statului și a Bisericii. Buruma și Margalit nu identifică în critica aceasta dispariția spiritualității, pretenția omului de a reduce totul la dimensiunile sale strict umane, ci o tendință totalitaristă. O astfel de politică spirituală, precum cea propagată de occidentalștii care deplâng separarea netă a sferelor temporală și spirituală, ar fi de fapt o componentă esențială a totalitarismului. La fel, toate instituțiile celui de-al Treilea Reich, de la biserici la catedrele universitare, erau obligate să se conformeze unei viziuni totalitare, așa cum s-a întâmplat de altfel și în Uniunea Sovietică în timpul lui Stalin sau în China în timpul lui Mao.⁵

La fel se întâmplă și în cazul criticilor prejudecăților înjositoare la adresa Occidentului. Deși Buruma și Margalit deplâng bigotismul occidentalismului, ei nu trec defel la o analiză serioasă a societății occidentale și la consecințele pe care decreștinarea masivă le-a avut pentru spiritul occidental, nici măcar la înțelegerea mai profundă a neînțelegerii actuale dintre culturi. Astfel, occidentalismul rămâne o exagerare, voită cel mai adesea, un atac la felul occidental de a fi. Un fel de a fi al Occidentului care pare dat, imuabil, exterior

oricărui efort de transformare. Mai mult, un asasinat moral și intelectual. „A reduce o întreagă societate sau civilizație la nivelul de masă al unor paraziți fără suflet, decadenți, lacomi de bani, fără rădăcini, fără credință și fără sentimente este o formă de distrugere intelectuală”.⁶ Așa și este. Dar nici reacția occidentală față de refuzul Orientului de a-i urma modelul nu este decât o altă exagerare, plecând de la premisa că globalizarea, împotriva căreia societățile tradiționale reacționează azi, nu ar fi decât un alt fenomen inevitabil, precum a fost capitalismul pentru lumea occidentală în zorii epocii moderne. Catalogând această reacție drept o credință falsă într-o conspirație împotriva valorilor, tradiției, culturii și credinței, adversarii occidentalismului nu fac decât să se poziționeze într-o tabără adversă, acceptând că, în forma sa capitalist-globală, comerțul actual schimbă metoda de organizare a sferei politice și sociale.⁷ Dar tocmai raportarea la aceste fenomene ca inevitabile și exterioare face ca orice discurs mai apăsător, mai critic la adresa Occidentului, să le apară drept o exagerare și chiar o minciună. Radicalizând discursul pro-occidental și etichetând rațiunea criticilor anti-occidentale drept bigotism fanatic, Occidentul este exonerat. Occidentul fiind ceea ce este, el chiar așa este, el nu poate fi decât ceea ce este în mod inevitabil.

Această perspectivă de asediu asupra modului de viață occidental nu poate decât să alunece spre exagerări. Precum cea despre percepția asupra globalizării pe care o au locuitorii periferiei sistemului capitalist mondial actual, mai cu seamă cei din conurbațiile imense ale Lumii a Treia, de fapt „mahalale suburbane ce înconjoară centre istorice căzute în ruină”. Tinerii din astfel de „pustietăți culturale”, care „nu știu cu ce să își umple timpul”, văd globalizarea ca cea mai apropiată manifestare a metropolei occidentale, sursă de seducție infinită și de umilință continuă.⁸ Ostilitatea și chiar ura popoarelor orientale față de civilizația urbană occidentală le amintește autorilor de ideile naziștilor

despre democrațiile occidentale, naștii fiind un exemplu de occidentalism criminal în stare pură în inima continentului european.⁹ Când discursul pro-occidental ajunge la afirmarea egalității dintre islamisti și naști, distanța dintre culturi pare de netrecut. Căci nu poate exista nici o critică a Occidentului care să nu alimenteze ura criminală. Unii liderii ai Khmerilor Roșii, inclusiv Pol Pot, urmaseră universități occidentale, precum cea din Paris, unde adoptaseră idei antioccidentale, anticoloniale și antiimperialiste de la teoreticieni ca Franz Fanon.¹⁰

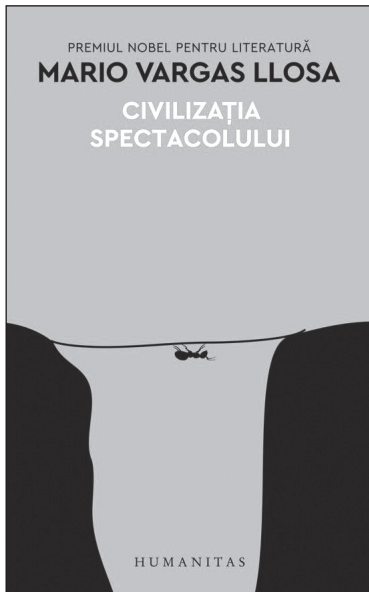
În lunga listă a occidentalștilor își fac apariția și rușii, care se opun Occidentului din motive religioase. Deși Occidentul este (sau a fost cel puțin) creștin, opoziția Bisericii ruse față de Europa occidentală este expresia unei tensiuni în creștere între ritualul religios și orientarea tot mai raționalistă a modernității vestice. Altfel spus, „misticismul, expresie a unui nivel existențial superior, era mult mai prețuit decât eforturile unei minți metodice”.¹¹ Dar calea raționalistă pe care se angajase Occidentul nu poate fi separată de originea sa teologică, anume pe importanța crescândă pe care Biserica Catolică o acordă aspectelor intelectuale începând cu Evul Mediu.¹² Mai târziu, romanismul german, în special Schelling,¹³ au accentuat tendințele mistice rusești slavofile, insistând asupra viziunii organice a universului, care își urmărește scopurile, dar și asupra unei societăți bine întocmite, care se bazează pe scopuri comune. Accentul pus pe scopuri era în contrast cu gândirea occidentală bazată pe calcule, deci rațională, ce pleca de la imaginea unui univers sub forma unui mecanism bazat pe forțe și cauze. Rațional este să înțelegi aceste forțe și să le acționezi în scopul binelui personal, căutând plăcerea și evitând durerea, deci să te porți utilitarist, nu să identifiți în mod mistic un scop al universului sau al societății organice și să te identifiți cu el. Din acest contrast, ceea ce a rezultat a fost imaginea arhetipală a individului în Occident, idealul meschin de a fi rezonabil, în fapt „o prudență timidă, un apel la mediocritate intensă, bazată pe o înțelepciune convențională falsă”,¹⁴ anume chiar opusul înțelepciunii autentice, organice, și al eroismului în toate aspectele vieții.

Nimic surprinzător, deci, că Occidentul este acuzat de exagerarea scientismului, de încrederea nemăsurată că rațiunea este singura facultate care le permite oamenilor să cunoască, disprețuind astfel cunoașterea non-rațională, intuitivă și mistică, considerând religia drept o banală superstiție.¹⁵ Ceea ce pare să deranjeze în societățile tradiționale nu este numai imperialismul militar, ci și imperialismul minții, mult mai coroziv decât celălalt,¹⁶ anume scientismul exclusiv și arogant, îmbrățișat de atâția reformatori radicali din țările în curs de dezvoltare drept condiție a reușitei reformelor pe care și le doreau. De aici derivă și radicalismul antioccidentalismului

de factură religioasă, care consideră Occidentul drept barbar și îi vede pe occidentali ca pe niște sălbatici. Această barbarie ia forma unei idolatrii răspândite, zeei care sunt aici și acum prețuiți, închinați și adorați fiind Mamona și slujbașii săi. Altfel spus, reificarea obiectelor în capitalism și fetișismul unor bunuri care, altfel, ar fi simple instrumente utile dedicate unui scop mai înalt, sunt citite de radicalii musulmani în cheie religioasă. Idolatria, ce provine din ignoranța religioasă, este *jahiliyya*, o caracteristică a lipsei de cunoaștere a barbarilor dinaintea Revelației islamice. Închinarea occidentală la bunurile materiale, această practică este cu atât mai puternic resimțită, cu cât reformatorii seculari radicali din țările Orientului au deschis mai larg ușa acestuia din dorința lor de a „reforma” „moderniza”, „occidentaliza” prin violență propriile societăți,¹⁷ fie că este cazul Pakistanului, Iranului, Libanului, Siriei sau Egiptului.

Dincolo de radicalismul acestei perspective, în care economia occidentală bazată pe omnipotența marketingului ce transformă deținerea unor banale bunuri de consum în principala motivație a unor enorme mase ignorante este considerată *jahiliyya*, barbaria vremurilor noastre,¹⁸ rămâne critica societății occidentale. O critică ce transpare doar sumar schițată în argumentația autorilor, preocupată să pună în lumină exagerarea occidentalștilor. În ciuda unor referințe la Marx, cel care a înțeles pe deplin mecanismul fetișismul obiectelor în capitalism, unde obiectele sunt apreciate ca și când ar avea o valoare în sine, inerentă, nimic nu duce la o înțelegere sistematică a motivației occidentalștilor de a combate o astfel de idolatrie.

De fapt, nu este deloc greu să constatăm că, în ciuda exagerării evidente pe care radicalii islamisti o folosesc pentru a-și justifica acțiunile, Occidentul chiar a dezvoltat o idolatrie a bunurilor de consum. Iar acest lucru este mai evident nu atunci când vorbim de bunurile de consum zilnic, alimentare sau cosmetice, ci de bunurile culturale. Pentru că ceea ce Occidentul a pierdut cel mai acut este chiar ceea ce anterior îl definea, anume cultura. Desigur, era vorba de o cultură înaltă, apanaj al unor clase dominante, al unor minorități restrânse. Ceea ce a distrus însă acea cultură definitivă este chiar piața omnipotentă a capitalismului. Democratizarea politică nu putea să fie lipsită de democratizarea culturii. Cum subliniază Vargas Llosa, o societate liberală și democratică avea obligația morală de a pune cultura la îndemâna tuturor, prin intermediul educației, prin promovarea și subvenționarea artelor, a literaturii și a altor manifestări culturale.¹⁹ Sub imperiul pieței, însă, rezultatul a fost unul dezastruos: un spațiu tot mai mare ocupat de divertisment (înțeles ca fugă de plictis, de responsabilitate și de conștiință de sine), ceea ce a stimulat creșterea industriilor dedicate distracției, dumnezeul îmbietor, comod și frivol căruia cu toții în Occident ne închinăm tot mai

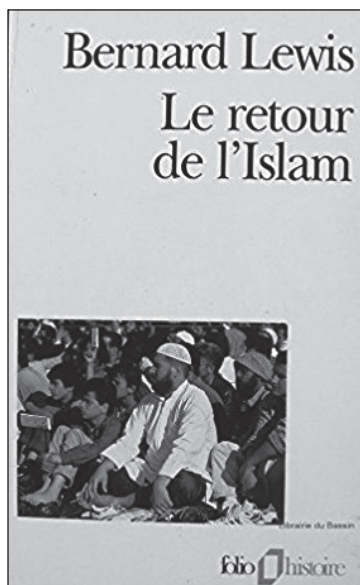
mult cu fiecare zi.²⁰ Banalizarea culturii, generalizarea frivolității, complezența și automulțumirea, literatura *light*, arta *light*, totul duce la o înțelegere a culturii drept o modalitate plăcută de a-ți petrece timpul, evitând întrebările grele, dilemele și responsabilitățile individuale și colective și dând „consumatorului de cultură” impresia că e cult, revoluționar și modern printr-un minim efort individual.²¹ Însă nimic din toate acestea nu ar fi fost posibil fără domnia neîngrădită a pieței. Fără critică și fără critici, fără repere, sisteme de credință, ideologii și doctrine, cei care au preluat conducerea au fost acești „creatives”, angajații cu „idei de piață” ai agențiilor publicitare. Căci publicitatea dă tonul decisiv în privința gustului, sensibilității, imaginației și obiceiurilor. Piața a devenit decisivă și în privința operelor literare și artistice, din moment ce ele sunt produse comerciale ce trăiesc sau dispar după capriciile pieței, din moment ce *prețul* a ajuns să fie confundat cu *valoarea* unei opere de artă.²² De ce piața ar fi lăsat de-o parte o industrie a bunurilor culturale? De ce zeul profitului nu ar fi dictat și aici *tendențele, moda, specialiștii*? De ce capitalismul ar fi evitat, ca atare, un tărâm al preocupărilor omenești, reducând valoarea artistică la valoarea de piață, uniformizând valorile și făcând accesibile tuturor *produsele* sale? Produsele sale nu mai sunt expresii ale gândirii, exprimate în cuvinte, ci imagini, acceptate, promovate sau respinse în funcție de tehnicile publicitare și de reflexele condiționate ale unui public tot mai lipsit de discernământ, deci de mijloace de apărare intelectuale,²³ gata să *aprecieze*, să *cumpere*, să *consume* orice *produs* contrafăcut, înșelător sau chiar banal, de fapt un surrogat cultural.

Poate din descrierea stadiului de decădere în care a ajuns societatea de consum occidentală se poate înțelege mai bine contrastul cu societățile tradiționale din Orient, fără a justifica în nici un fel utilizarea politică pe care o dau radicalii orientali acestui contrast. În plus,

dacă mai poate fi adăugat ceva, Occidentul este ținta principală a dușmanilor idolatriei pentru alte motive, anume pentru aroganța imperialismului occidental, conceput ca o negare a supremației divine, dar și pentru încălcarea moralității sexuale, specifice îndeosebi țărilor musulmane. Mândria și promiscuitatea, cele două forțe corupătoare puse în slujba degradării umane, acestea sunt deci motivele.²⁴

Iar aici ajungem la conjuncția dintre occidentalism și orientalism. Cel din urmă este și el o exagerare, o concepție degradantă despre celălalt, văzut mai ales în ipostazele sale de înapoiere, superstiție, incapacitate practică și delăsare. În această conjuncție, renunțarea la vâlul islamic și adoptarea modei occidentale sunt văzute diferit din cele două părți. Renunțarea la vâl nu este doar dovadă de emancipare a femeilor, ci și de transformare brutală a practicilor și valorilor culturale specifice sub imperiul globalizării. Mândria și promiscuitatea pot fi, rând pe rând, manifestarea libertății și a succesului (în special material) din Vest, dar și corupția definitivă a moravurilor și negarea supremației legii superioare, fondate religios. Altfel spus, ceea ce radicalii, dar și o mare parte a celor mai moderați dintre orientali, nu pot accepta, este tocmai legătura ce pare imposibil de rupt dintre libertate și morală. Nu era neapărat nevoie de sondaje de opinie ca să aflăm că ceea ce respinge Orientul tradiționalist nu este democrația occidentală ca atare, ci libertățile ce vin la pachet. Ceea ce deranjează nu este *demosul*, ci *erosul*. Nici cetățenii statelor orientale nu se simt confortabili atunci când sunt conduși de dictatori sângeeroși, corupți și aroganți. Și ei își doresc la fel de mult, poate chiar mai mult, alegeri libere și corecte, limitarea corupției, controlul civil al armatei și forțelor de securitate, libertatea presei și a organizării partizane. Ceea ce este greu de acceptat este latura liberală a democrației occidentale, anume egalitatea dintre sexe, emanciparea femeii (inclusiv a sexualității feminine), participarea ei la deciziile comunitare și politice mai largi, în totală contradicție cu tradițiile orientale adânc înrădăcinate.

Păstrarea demnității societății, culturii și tradițiilor orientale prin limitarea orientalismului nu este, însă, o soluție. Deși occidentalii au așezat deseori în perioada colonială o atitudine condescendentă, chiar vădit disprețuitoare, la adresa orientalilor pe care-i conduceau și exploatau în propriile lor țări, soluția cea mai adecvată pentru (re)stabilirea respectului față de ei nu este cea propusă de anti-orientaliști, în special de Said.²⁵ În principal, propunerea lor este scoaterea domeniului de studiu al societăților orientale de sub dominația cercetării academice occidentale, vinovată în mare parte de perspectiva critică, părtinitoare și uneori condescendentă ce s-a încetățenit în Occident, ca urmare a discursului de putere ce degradează Orientul și justifică toate formele de colonialism

exercitat de către occidentali. Ironizată de Bernard Lewis, propunerea ar fi similară cu cerința ca studiile de filologie, arheologie și istorie greacă antică să fie predate doar de departamente specializate, declarate conforme ideologic-cultural de către greci și populate exclusiv de profesori și cercetători greci.²⁶ Dincolo de ironia lui Lewis, înțelegerea post-colonialismului anti-orientalist drept o încercare de (re)câștigare a demnității societăților orientale este la fel de legitimă ca și demersul exercitat de Buruma și Margalit în denunțarea mecanismelor ce degradează imaginea Occidentului. Orientul sub-dezvoltat, nevolnic și bun doar de exploatat se însoțește de imaginea unui Occident barbar, populat de oameni fără suflet, dedați plăcerilor și lipsei de conștiință. Deși ambele sunt exagerări, ele nu trebuie respinse pe de-a-ntregul. Fără analiza critică a surselor de adevăr ce stau în spatele imaginilor proiectate nu poate exista nici critică onestă, nici apropiere autentică între culturi.

Note:

1. René Guénon, *La crise du monde moderne*, Paris, Gallimard, 1973, p. 187.
2. Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalismul. Războiul împotriva occidentului: o scurtă istorie a urii față de Vest*, trad. rom. Anca Bărbulescu, București, Humanitas, 2016.
3. *Ibidem*, p. 15.
4. Pentru o expresie triumfătoare a dominației excepționale a Occidentului european, vezi Niall Fergusson, *Civilizația. Vestul și restul*, trad. rom. Doris Mironescu și Andreea Mironescu, Iași, Polirom, 2014.
5. Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalismul*, p. 16.
6. *Ibidem*, p. 20.
7. *Ibidem*, p. 44.
8. *Ibidem*, p. 48.

9. *Ibidem*, p. 47.
10. *Ibidem*, p. 57.
11. *Ibidem*, p. 102.
12. Jaroslav Pelikan, *Tradiția creștină: o istorie a dezvoltării doctrinei*, vol. III: „Evoluția teologiei medievale (600-1300)”, trad. rom. Silvia Palade, Iași, Polirom, 2006.
13. Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Sistemul idealismului transcendent*, trad. rom. Radu Gabriel Pârvu, București, Humanitas, 1995.
14. Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalismul*, p. 109.
15. Pentru o expresie a atitudinii foarte răspândite, în general condescendente, uneori batjocoritoare, a coloniștilor britanici față de valorile, riturile și practicile religioase din India colonizată, vezi și Paul Brunton, *India secretă*, trad. rom. Ciprian Șiulea, Iași, Polirom, 2013.
16. Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalismul*, p. 113.
17. *Ibidem*, p. 134.
18. *Ibidem*, p. 123.
19. Mario Vargas Llosa, *Civilizația spectacolului*, trad. rom. Marin Mălaicu-Hondrari, București, Humanitas, 2017, p. 31.
20. *Ibidem*, p. 30.
21. *Ibidem*, p. 32.
22. *Ibidem*, p. 33.
23. *Ibidem*, p. 33.
24. Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalismul*, p. 146.
25. Edward W. Said, *Orientalism. Concepțiile occidentale despre Orient*, trad. rom. Ana Andreeșcu și Doina Lică, Timișoara, Amarcord, 2001.
26. Bernard Lewis, *Le retour de l'Islam*, Paris, Gallimard, 1985.

Bibliography:

- Buruma, Ian, Avishai Margalit, *Occidentalismul. Războiul împotriva occidentului: o scurtă istorie a urii față de Vest / Occidentalism: A Short History of Anti-westernism*, București, Humanitas, 2016.
- Guénon, René, *La crise du monde moderne / The Crisis of the Modern World*, Paris, Gallimard, 1973.
- Lewis, Bernard, *Le retour de l'Islam / The Return of Islam*, Paris, Gallimard, 1985.
- Niall Fergusson, *Civilizația. Vestul și restul / Civilization: The West and the Rest*, Iași, Polirom, 2014.
- Said, Edward W., *Orientalism. Concepțiile occidentale despre Orient / Orientalism*, Timișoara, Amarcord, 2001.
- Vargas Llosa, Mario, *Civilizația spectacolului / Notes on the Death of Culture: Essays on Spectacle and Society*, București, Humanitas, 2017.